

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Яни Милчаков на дисертационния труд на тема:

„Бай Ганьо – мит и образ”

на Румен Радков Шивачев,

докторант на свободна подготовка към Институт за литература БАН,
направление по нова и съвременна българска литература за присъждане на
образователната и научна степен „доктор” “ по Област на висше образование:

2. Хуманитарни науки; професионално направление: 2.1. Филология
(Българска литература)

1. Общо представяне на дисертационния труд и докторанта

Докторската теза на Румен Шивачев е разработена на 271 нестандартни компютърни страници. Структурата на работата в отделните глави и подглави отразява целенасочено изследваните проблемни кръгове и привлечения теоретичен корпус, коментиран от докторанта аналитично и обобщително. Използуваната библиография съдържа 71 заглавия, включвайки главно български преводи на представителни за аналитичната психология и митологичната критика теоретични студии, като са отразени и основните текстове на българската литературна мисъл от различни периоди, свързани с образа на Бай Ганьо.

Докторантът е изследовател с трайни и активни научни интереси в литературната история и културологията. Автор е на 10 публикации в специализирана периодика и научни сборници по темата на дисертационния труд, сред които могат да бъдат посочени *„В търсене на типа. 140 год. от рождението на Алеко Константинов”*, *„Бай Ганьо през погледа на Боян Пенев”* *Бай Ганьо – мисли за архетипа”* *“Новите гледища” на Иван Шишманов за Бай Ганьо*”, *„Бай Ганьо, в: Енциклопедия: герои на световната литература”* и др.

Без педантична възискателност може да се посочи, че технически като графична и текстова архитектура работата е изпълнена много небрежно. Авторефератът не отговаря на формалните структурни изисквания за оформяне в отделни параграфи. Това затруднява бързия информиращ прочит; в описанието на приложения в края на работата библиографски апарат липсва

номерация и тематична селекция; при някои позиции е отбелязано само името на автора, не е използвана компютърната операция footnotes и начините на цитиране в текста са далеч от установените стандарти. Освен синтактично, текстът на места е доста утежнен смислово и стилово от изковани с много смътен десигнативен план термини („процесност”, „идеологистични”), от „немски композитни” определения („характеро-творящи”) и некомпозитни съществителни („човешкост”) Очевидно сгрешени технически при писането думи („версификация”, употребена във връзка не със стихосложение, а с „версии” или „верификации”) допълват незадоволителното впечатление от тази не само формална страна на дисертационния труд.

2. Теоретични основи и методология на изследването

Според заявените си основни методологически ориентири изследването на Румен Шивачев е вдъхновено от аналитичната психология на К.Г. Юнг. С внимание и към нейните български междувоенни рефлексии в етнопсихологическата есеистика (особено у размислите на А. Илиев върху Бай Ганьо) авторът следва тази фундаментална митологично-архетипна линия в разбирането за културните проекции на колективното Безсъзнателно. В уводната теоретична ретроспекция, “За статута на архетипа” авторът разсъждава върху същината на архетиповия образ главно в интелектуалния „дух” и в метафизичните категории на общата теория, които илюстрират учението на Юнг, ключовите понятия и свързаните с него интерпретатори и школи за митологичния персонаж и за модификациите на героя.

Подобно сериозно, коректно (и доста рядко при почти задължителната антиавторитетна ирония в постмодерната теоретична ситуация) признание на докторанта не ограничава интерпретаторските импулси, теоретичните хипотези и аналитичните резултати на неговата докторска теза. Това се дължи на една известна причина - архетипът не е сред интердисциплинарните термини на хуманитаристката теория и в частност - на литературната наука, сковани от неумолима дефиниционна догматика, а се радва на значителна конвенционална свобода. Такава терминът проявява отдавна и в преките си функционални употреби, и в популярните; известна е метафората за архетипа като „комбинация на оси в структурата на кристала”; на практика отъждествявайки го с мита, в известната студия „Архетип и сигнатура” Л. Фидлер например определя архетипа като „вечно реагиращ образец на човешкото състояние в най-неизменните му аспекти”, а „национализацията”,

подказана от самия К.Г. Юнг с образа на Фауст като „жив прафактор на немската душа” или „испанското” у Дон Кихот отварят пътя към автономна спрямо психоанализата интерпретация. Тя намира място и при вниманието към самия Дон Кихот във финалния анализ на Румен Шивачев на родното като интегрален компонент в образа - мит Бай Ганьо.

От К.-Г. Юнг, Мод Бодкин и Нортрѝп Фрай до наши дни обаче разбиранията за архетипите като универсални психически напластявания, проследими в културни цикли, които са независими от историческите и културните различия на човечеството и се проявяват спрямо всеобщи повторими ситуации-страх, опасност, насилие, сексуални връзки, любов и омраза, раждане и смърт, родители и деца тактично пропускат да отговорят на основния въпрос. Той гласи: достъпни ли са архетипите като дълбинни духовни структури и „есенциална онтология” за пряко съзерцание и вербална интерпретация, или съществуват единствено чрез историческото множество свои манифестации в езика, ритуала, митологията, религията, изкуството, литературата - в посочения преди половин век от Н. Фрай „огромен резонанс от значения”, който изпраща явното или дискретно създаване и или интерпретиране на литературната творба в митологичен и архетипален контекст сред всички знаци и символични репрезентации между митологичните универсалии (например антропогенетичните митове), общочовешката типизация (напр. Беатриче или Фалстаф) и вторичната културна символика (напр. Часовникът или Пияният кораб)?

С доловимо разбиране за невъзможността да бъде даден окончателен отговор на тази дилема и с доста компромисното заключение в края на труда, че *„архетиповият образ на Бай Ганьо излиза от рамките на знака и се превръща в символ”* (с. 245) Румен Шивачев установява в трудовете на Юнг „езикови позиции и ситуации”, които в докторската теза са условно определени като „семантичен покой” и „семантична йерархия”. Тези и други реинтерпретаторски коментари, херменевтични тълкувания и класификаторски решения на автора във встъпителните рефлексии върху историята на идеята за архетипа обаче остават в очакване на по-разгърнатата, по-прецизна и функционално насочена към конкретната тема дескриптивна яснота, аналитична оперативност и четивност. Такива качества определено не се стимулират от умозрителни констукции, разнорангови стилови и терминологични струпвания в отделни фрагменти на докторската теза от рода на *„Бай Ганьо като колективна представа, като репрезентант на националната процесност*, а не на явленията в националното битие, като

фикция, която не се ограничава в рамките на тясно литературоведски обект, като транс-историческа реалност, като хронотоп, разширил своята литературна в мета-литературна персоналност.”

На ерудиран изследовател като Румен Шивачев е излишно да се припомнят опасностите от деспецифицираща терминологична хипертрофия: думата „мит” съдържа един смисъл за Едип или Орфей, а друг – за Наполеон, Бодлер или Ботев; „античният мит за откраднатата Европа” и „дисидентският мит за откраднатата Централна Европа” при общия си сюжетен генезис разказват за различни „кражби” на различни ценности. С пропускане на немаловажни детайли, основната разлика между тях е в това, че митът Наполеон, модерните литературни митове Бодлер и Ботев или дисидентският носталгичен културнополитически мит за Централна Европа имат своя история, събития, пространства, топоси, актьори и извън сцената на мита и митологичното сами по себе си, а античните нямат.

Така погледната, работата на Румен Шивачев убеждава, че митът Бай Ганьо може да бъде формално редуциран до един от двата типа само с цената на излишно интерпретаторско насилие пад текста на Алековата книга и нейната рецепция.

При неизпълнимата и излишна за една дисертационна теза задача да се очертаят в обзор приносите на всички космополитни концепции, национални школи и персонални ореоли, увенчали дефинициите на енциклопедичните рубрики и тълкуванията на мита и архетипа, все пак смятам, че нито ретроспекцията „назад към Платон”, нито доста проблематичното като мотивация привличане на антиплатонизма на Карл Попър точно в такъв контекст, а познавателно прагматична реконструкция „от Фрай /необяснимо защо пропуснат в работата дори и като библиографско отбелязване при всичко писано от него за митологичния персонаж?/ до постмодерните теории” (ограничени до зависимостите „мит – архетип - герой – разказ - трансформации и т.н.”- още повече при впечатляващия паралел със Садам Хюсеин и други аналогии с продукти на масовата култура!) би създавала значително по- силни и работещи връзки на теоретичния увод с аналитичните части и изводи на дисертационния труд на Румен Шивачев. В резултат хвърлената значителна интелектуална и херменевтична енергия от автора тласка иначе сериозни попадения в паралелните прочити на Юнг, Платон и Попър, за да стигне до констатацията на „*пре-семантизации* на “стари” значения, които структуралистите свързват с *катахрезата*”, т.е.- до

банализирана аксиоматична очевидност, с която отдавна литературоведската теория не се занимава специално .

Същото важи и за епизодични позовавания на напълно несъстоятелни концепции. Такава преди десетилетия емблематизира формулата „от фолклор към литература”. Лириката на Ботев като създаване и рецепция зачерква тази формула без каквито и да е теоретизации; тя е уязвима докрай дори пред основанията на един непретенциозен въпрос, като например „А какъв е статутът на визуално-поетическата „бароковост” на Жефаровичевата „Стематография” в „прехода”? ” В нейните понятия обаче Румен Шивачев също констатира “преход от синкретично към авторизирано изложение в “Бай Ганьо”, от фолклорно (колективните разкази във “Весела България”) към лично творчество (авторизираното разказване за героя)”. Такъв „преход” няма изобщо и между наблюдаваните наративни конвенции, разказвачески маниери и стилове на публично говорене съществуват връзки, подчинени на съюза „между”, а не на предлозите „от-към”.

В обобщение - лекият, оперативен теоретичен „колаж” и утилитарният свръхпрагматизъм в експлоатацията на дадена теория за собствени интерпретаторски цели не са стихии на докторанта - профилът му на литературовед с качества и перспективи очертават вгълбеността и посветеността на познавателната цел да достигне до духовното ядро на партнираща на размислите му идея.

3. Оригинални приноси на дисертационния труд

Работата на Румен Шивачев поема интелектуалното предизвикателство и научната отговорност да се включи в многообразна и актуална и българска тълкувателска традиция. Тази традиция не елиминира конюнктурно „нелегитимни“ и очевидно дезактуализирани интерпретации – от вгледаната в невидимите му контури на мит, архетип и етническа емблема или онази, която го типизираше като социално разпознаваем герой в началната история на политическия капитализъм по български, през теоретично натрапените му преображения покрай модата на 60-те/ 70-те като „сказов говорител“ или „карнавален герой“, до маргиналното му възприемане като човек на *La Belle Époque*, **изкушило преди време пишещия тези редове** - валидността на всички тълкувания гарантира не амбицията за последна дума и непогрешимост, а невъзможността те да бъдат изречени извън безкрайната дискусия. Независимо от кого изречено, твърдението за Бай Ганьо като „еволюционен продукт“ и „най-последователен“ ученик на заклемайния у Паисий „юрод“ може да бъде еднакво безсмислено и непродуктивно, колкото и откритието на англосаксонски деконструктивист, че Хамлет е жена, и еднакво смислено и продуктивно в определен дискурсивен ред.

Вече век в тази дискусия звучат авторитетни имена, канонизирани цитати и класически изследвания, сред които в последните 15-ина години книгата на Живко Иванов *„Бай Ганьо: между Европа и отечеството“* откри поредния голям кръг на познанието за Бай Ганьо и не по-малък - на предизвикателните неизвестни пред това познание. В такъв аспект специалното внимание, което Румен Шивачев посвещава на размислите на двама големи български литератори за Бай Ганьо (в главите *“Гледищата” на Иван Шишманов за Бай Ганьо – архетипови отвори на образа*” и *„Връзката на Бай Ганьо с Паисий във възгледите на Георги Константинов“*) не е рутинно инвентаризиране на традицията, а пълноценен, оригинален и новаторски диалог с нея. Конкретен резултат личи в интересното, пълноценно и много полезно за паметта на българската литературна наука завръщане на Милко Ралчев като изследовател на Бай Ганьо, осъществено във важна степен благодарение на Румен Шивачев.

От своя уводен тезис *„Какво /многозначително, аргументирано и точно предпочетено пред „кой“?/ е бай Ганьо?“* - до обобщаващите изводи трудът на Румен Шивачев не само отправя оригинални реплики във вечните български дискусии за „вечния славен българин“ и саморефлексивните духовни констелации, които неговите премеждия между Европа и Отечеството налагат на националното самопознание. Изследователят задава теми и за нови спорове. За Румен Шивачев е задължителен предробен етап

ясното разбиране, че динамиката на драматичните, неочаквани и провокативни актуализирания на Алековия герой, сред които не липсват основани на фикционална родова приемственост художествени континуации като „Братът на Бай Ганя Балкански” на Г. Хаджибонев, „племенника”, синът `в ТВ-сериал и вицовия герой е само част от безбройните междутекстови „байганьови” линии, видими дори като автопсевдоним на княз Фердинанд! В своите сплитания те често и рязко отместват рецептивните граници на писаното от академичната литературна наука, оспорваното от критиката и канонизираното чрез литературната педагогика за Бай Ганьо в широк извънлитературен контекст.

Не е достатъчна обаче само констатацията и изобилието от примери, че „нови” и преоткрити „стари” прочити на Бай Ганьо усилват, а понякога и предизвикват преломни социални и културни конюнктури - преки последици от обществени обрати в интелектуалния климат и „кризи на българската идентичност”. Изправена за пореден път пред въпросите „кои сме, какви сме, защо сме такива, на какво сме обречени, как ни виждат другите”, тя гадае и какво бъдеще може да ни чака с такъв незаличим от паметта и гените ни прадед и съвременен спътник във всички сфери на живота- от храненето и развлеченията до икономиката, политиката и масмедийната манипулация? С вярното по същество обобщение, че „съществувайки иманентно в реалния живот, (Бай Ганьо) се превръща в *субект на собствената си обективност* и поради това, не само провокира различни гледища, но и продължава да намира място извън литературността”, Румен Шивачев се стреми да анализира причините и да преодолее в някаква степен един натрупван през столетие критически и интерпретаторски традиции дисбаланс. Той се наблюдава в съвкупния дискурсивен превес на народопсихологията, философията на историята, културната антропология, на всички етнопсихологически, социологически, политически и всякакви други извън- и паралитературни „инкарнации”, и инструментализации на Бай Ганьо над все пак неоспорваната даденост, че става дума за творба, книга и текст с много трудни за описание и класификация белетристични конвенции, създадени с уникален разказвачески глас и функционално стилово многообразие в особен момент на художествени конфликти и ценностни напрежения между тенденциите към повествователна фикция и традициите на публицистично - описателната „истинност” в българската проза. Тази линия в работата на Румен Шивачев (особено в главата „*Бай Ганьо, Марийка и другите – героят като рупор на автора*”) е оригинална и продуктивна. Благодарение на нея

много епизоди, герои и страници от Бай Ганьо придобиват нов и невъзможен за пренебрегване прочит в бъдещите изследвания върху Алековата книга.

4. Критични бележки и препоръки

Основните бяха посочени, а като колегиален съвет към автора, работещ и с немски език, освен прочутия съвет на Гьоте за самоограничението в майсторството "In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister", мога да отправя оправданото си очакване, че ще ограничи умозрителните интерпретаторски изкушения, ще прецизира терминологичния апарат на своите изследвания и ще посвети повече свои студии на различните исторически типове митологизация в българската литература и техните повествователни специфики.

5. Заключение

Качествата на докторската дисертация на Румен Шивачев като оригинално, задълбочено, ерудитско и приносно изследване, създавано с осезаема интелектуална посветеност, ме убеждават категорично в нейната защитимост, актуалност за културната ситуация и приложимост в българското литературознание и литературната педагогика.

Препоръчвам на Почитаемото Научно жури да присъди на Румен Шивачев образователната и научна степен „Доктор” по Област на висше образование: 2.Хуманитарни науки; професионално направление: 2.1. Филология (Българска литература).

05. 05. 2016

**Рецензент:.....
(Проф. д-р Яни Милчаков)**